

Східні слов'яни. Етногенез українців

РОЗДІЛ I

Східні слов'яни

- Одним з найдавніших народів, що населяв Європу, були слов'яни. З приводу походження слов'ян існують дві основні теорії:
- 1) міграційна (слов'яни прийшли на свою нинішню територію);
- 2) автохтонна (слов'яни є споконвічними жителями Східної Європи).

Термін «слов'яни» найпевніше походить від назви одного з племен (словени).

Перші писемні згадки про слов'янські племена під назвою венеди відносяться до I—II ст. У VI-VII ст. вже згадуються склавини — західні слов'яни й анти — східні, які займали територію між Дністром на заході і верхів'ями Дону на сході.

- Перші племінні об'єднання з елементами державності виникають у східних слов'ян у 380-386 рр. н. е. на чолі з Божем, який воював з готами, а потім, у VI ст., у Прикарпатті — на чолі з Маджаком.

Велике переселення слов'ян

- На заключному етапі Великого переселення народів у VI—VII ст. головну роль у переселенських потоках стали відігравати слов'янські племена антів і склавинів. Із межиріччя Дніпра і Вісли вони рушили до Подунав'я. Звідти ці племена стали здійснювати регулярні напади на Константинополь та візантійські володіння на Балканах, які дістали назву Балканських війн. Після перших успішних походів слов'яни почали залишатися за Дунаєм, а на кінець VII ст. майже повністю оволоділи Балканським півостровом.

Слов'янський воїн

- Під час Великого переселення слов'ян одна їх частина залишилася на Балканському півострові, а друга рушила вгору за течією Дунаю і зайняла землі поряд з Ельбою (Лабою). Там вона зустрілася ще з одним переселенським потоком слов'янських племен, який прямував із межиріччя Вісли та Одера (Одри) на захід. На зламі VI—VII ст. слов'яни також активно просувалися на північ і північний схід, заселяючи землі, що належали балтійським та угро-фінським племенам.

Велике переселення слов'ян

Розселення слов'ян

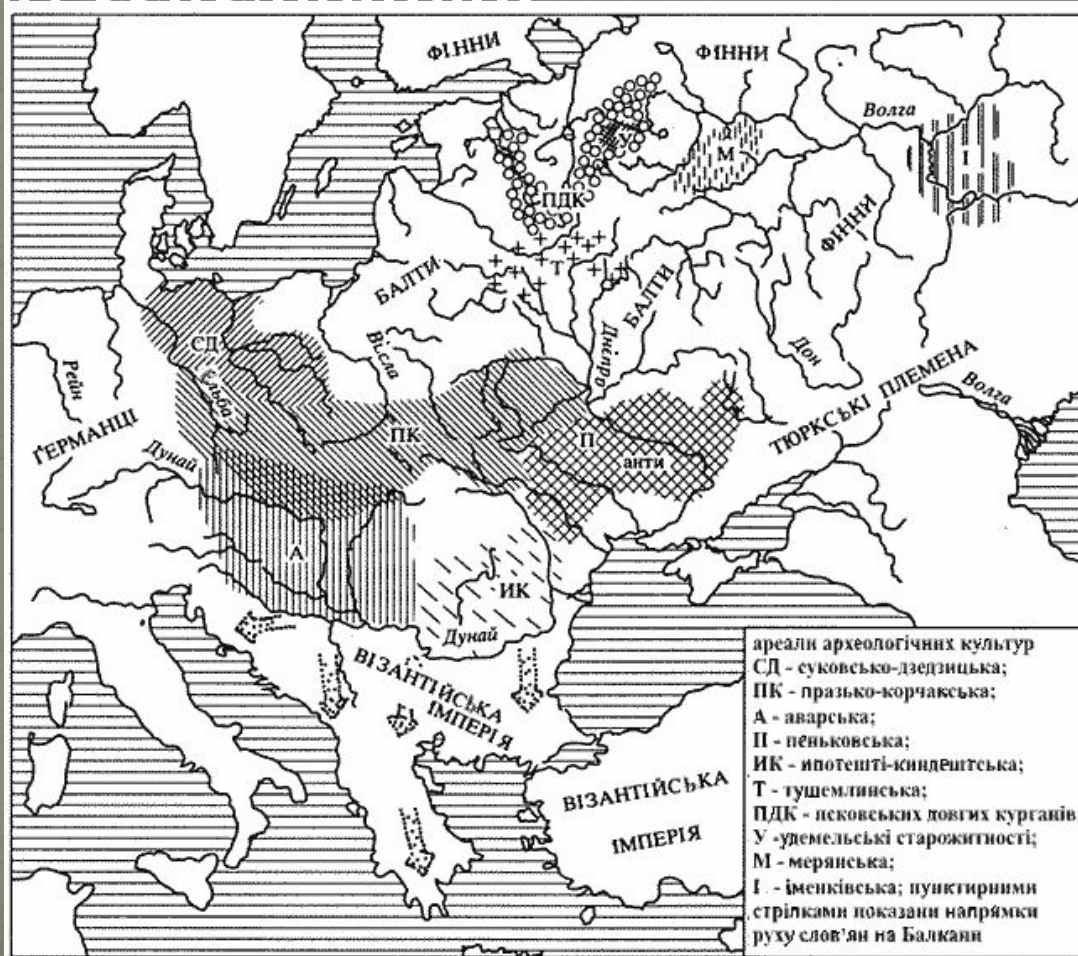
- Розселення слов'ян відбувалося в складних умовах. У другій половині VI ст. важким ударом для них стала боротьба з кочовими племенами аварів, які з Азії спочатку переселилися до Північного Причорномор'я, а потім — на територію сучасної Угорщини, де й заснували свою державу — Аварський каганат. Тривалі аваро-слов'янські війни призвели до підкорення аварами склавинів, знесилення, а потім розпаду антського об'єднання племен. Із 602 р. анти в історичних джерелах не згадуються. Назва склавини використовувалася досить часто стосовно племен, які в VII—IX ст. заселяли територію сучасної України. Вчені вважають, що саме термін «склавини» з часом трансформувався в «слов'яни».
- Результатом Великого переселення слов'ян стало формування нових територіальних угруповань слов'ян, яких з того часу ділять на східних (українці білоруси, росіяни), західних (поляки, чехи, словаки, кашуби та лужичани) і південних (болгари, серби, чорногорці, хорвати, словенці, македонці).

Сусіди східнослов'янських племен

- Сусіди східних слов'ян
- . Фіно-угорські та балтійські племена
- . Західні слов'яни

- . Хозарський каганат
- . Болгарські племена (чорні булгари)
- .

Сусідами східних слов'ян на півночі, північному заході та північному сході були фіно-угорські та балтійські племена. Поступово ці племена розчинялися в слов'янському середовищі.

Східні слов'яни на території сучасної України

- Територію сучасної України, за повідомленням Нестора, заселяли сім союзів племен — деревляни, поляни, уличі, тиверці, сіверяни, волиняни (дуліби) і білі хорвати. Саме вони вважаються предками українців. На землях, які зараз входять до складу Білорусі, жили дреговичі й полочани, Росії — кривичі, радимичі, словени й в'ятичі. Археологічні дані підтверджують повідомлення літописця щодо розселення східних слов'ян. Так деревляни займали землі південного басейну річок Прип'ять, Горинь, західного берега Дніпра і північного басейну Тетерева. Поляни жили на захід від середнього Дніпра, між його притоками Тетеревом на півночі та Россю на півдні. Сіверяни займали території на схід від середньої течії Дніпра, басейн нижньої течії Десни, Сули, Псла і Ворскли до верхів'їв Сіверського Дінця. Тиверці жили у нижній течії річок Дністер і Прут, що досягли узбережжя Чорного моря. Волиняни (дуліби) розселялися на землях на північ від верхньої течії Дністра, у басейні Західного Бугу, на південь від верхів'їв Прип'яті. Уличі займали землі, розташовані між річками Оріль, Дніпро, Самара та в лісостеповій частині Південного Бугу. Білі хорвати проживали у Верхній Наддністрянщині на захід від річки Збруч, межиріччі Верхнього Прута і Дністра, Північній Буковині, Прикарпатті й частині Закарпаття.

Торгівля у східних слов'ян

- Торгівля у східних слов'ян розвивалася слабо. Проте у VIII столітті їй дали поштовх купці зі Сходу й, зокрема, араби-мусульмани, що стали проникати в східнослов'янські землі. В обмін на дорогоцінні метали, тонкі сукна, ювелірні вироби східні слов'яни могли запропонувати як традиційні плоди своєї землі: мед, віск, хутра, так і рабів. Останній товар араби цінували понад усе. Ця торгівля процвітала наприкінці VIII століття, коли у зносини зі східними слов'янами ввійшли тюркські племена хозарів. Вони заснували унікальну торговельну імперію в пониззі Волги та на Каспійському узбережжі й пізніше прийняли іудаїзм. Деякі слов'яни, зокрема сіверці, в'ятичі та поляни, були змушені сплачувати хозарам данину.

Шлях із варягів у греки

- Шлях із варягів у греки, Варязькі шляхи («Грецький шлях») — назва основного водного торгового шляху Київської Русі, що зв'язував північні райони країни з південними руськими землями і скандинавські країни з Візантійською імперією.
- Цей шлях пролягав від Варязького (Балтійського моря) Фінської затокою по річці Неві Ладозьким озером, далі річкою Волховом, озером Ільмень, річкою Ловаттю, потім волоком човнами до Дніпра, вплав на р. Дніпрі, потім Руським (Чорним) морем уздовж західного берега до Царгороду (Константинополя, тепер Стамбул). Також маршрут ними мінявся — уздовж Одри до Кракова в Галичину через Звенигород, Пліснеськ, Галич.

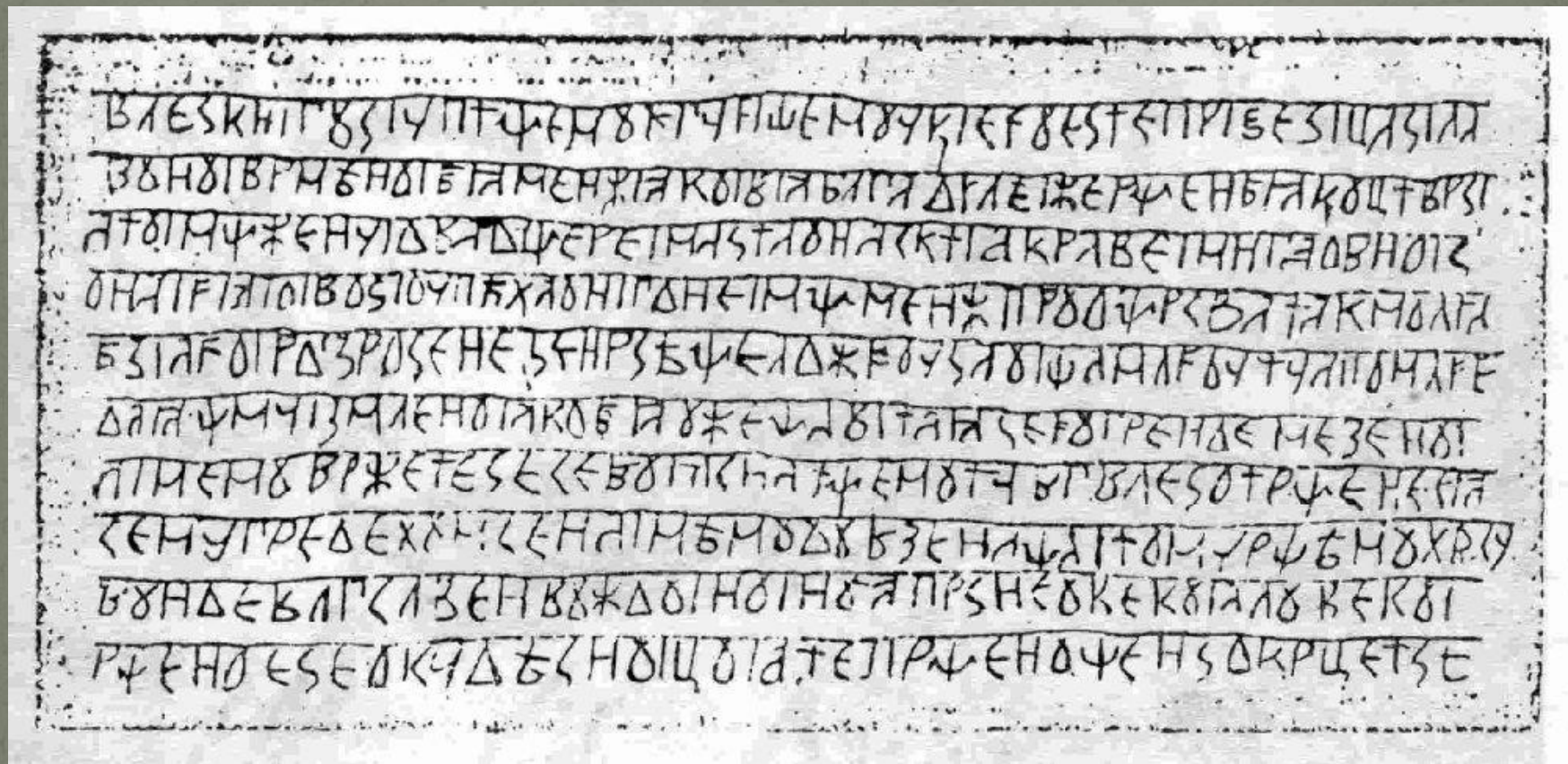

«Шлях із варягів у греки» (Синій колір);
Волзький торговий шлях (червоний колір;
виділено жирним); Помаранчевим кольором
показані інші торгові маршрути VII–XI ст.

Культура давніх слов'ян

- Основними пам'ятками культури слов'янської давнини є священні пісні, перекази, міфи, хоча більшість учених вважають, що тексти давньослов'янських священних пісень, міфів загинули при християнізації Русі. У вітчизняній історичній науці навіть те небагато, що залишилося - Велесову книгу, переважно написану новгородськими жерцями не пізніше IX ст., вважають підробкою.

Фрагмент із Велесової книги

Світогляд

- Світосприйняття слов'ян було досить своєрідним. Воно формувалося під впливом власної релігійної системи, соціального розвитку суспільства, зовнішніх зв'язків, військових походів. Виробляється світоглядна дуалістична система, побудована на одночасному баченні „свого – видимого, чужого – невидимого”, пов'язана з поняттям вічного і нескінченного.

РОЗДІЛ II

Етногенез українців

- Існують чотири теорії етногенезу українців:
- 1) теорія «споконвічності» — українці існують стільки, скільки взагалі існує людина сучасного типу, тобто від 30—40 тисяч до 2—3 млн. років, а територія нинішньої України з часів раннього палеоліту і до наших днів ніколи не була безлюдною;
- 2) теорія автохтонності (М. Грушевський), згідно з якою етнічну основу українців становило населення пізнього палеоліту, яке проживало на території України, а росіяни і білоруси мали свою окрему етнічну основу та територію проживання;
- 3) теорія «єдиної колиски» (яка була загальноприйнятою в СРСР у 1950—1980-ті рр.): зародження і розвиток з єдиної давньоруської народності трьох близьких слов'янських народів (українців, білорусів, росіян);
- 4) теорія «незалежного розвитку окремих східнослов'янських народів», тобто українців, білорусів, росіян.

Теорія «споконвічності»

- Теорія сформульована наприкінці ХІХ ст. канадсько-українським ученим Я. Пастернаком. Ця теорія ґрунтується на ідеї самобутності українців, котрі нібито не мають нічого спільного зі слов'янами. Вони безпосередньо зародилися на базі трипільської культури, еволюціонувавши пізніше у скіфське плем'я неврів, потім в антів, а відтак і у спільноту часів Київської Русі. Теорія зараз починає відроджуватися, щоправда, у модифікованому вигляді. Її прихильники заперечують етногенез як певний момент зародження етносу. На їхню думку, етнос існує стільки, скільки існує людина сучасного типу. Тривалість цієї історії коливається від 30—40 тис. років (Ю. Шрамко) до 6—7 млн. (Ю. Копержинський).

Теорія автохтонності

- Схожу теорію щодо етногенезу українців сформулював М. Грушевський. Згідно з нею, етнічну основу українців становило населення пізнього палеоліту, що мешкало на території України; росіяни ж та білоруси мали свою етнічну основу і свою територію формування. М. Грушевський був першим, хто спростовував ідею так званої «єдиної колиски» зародження трьох споріднених слов'янських народів: українців, росіян і білорусів.

Теорія «єдиної колиски»

- Саме теорія «єдиної колиски» стала загальноприйнятою у вітчизняній історичній науці, і лише останнім часом починає переосмислюватися.
- Григорій Півторак так висловлюється про теорію «спільної колиски»: «Виникнення окремих східнослов'янських народностей, зокрема й української, відбувалося не внаслідок поділу так званої давньоруської народності на три частини, а шляхом консолідації кількох суміжних і близькоспоріднених груп східнослов'янських територіально-племінних об'єднань у компактні культурно-етнографічні масиви. У ході подальшої консолідації вони поступово переросли в українську, російську та білоруську народності. Однак консолідація східнослов'янських територіально-племінних об'єднань відбувалася не синхронно.

В етногенетичних і етнокультурних процесах, що відбувалися в Україні, можна виділити кілька етапів:

- I. Трипільська доба (IV—III тис. до н. е.)
- II. Арійська доба (II тисячоліття до н. е.)
- III. Кіммерійсько-скіфо-сарматська доба (IX ст. до н. е. — III ст. н. е.)
- IV. Слов'янська доба (приблизно I тисячоліття н. е.)
- V. Доба Русі-України (від VIII ст. н. е.).

Стародавня Русь часів князя Святослава(964-972)

